

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

УДК 266.3:261.6

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.4.17>

Гулямов Богдан Святославович

аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

вул. М. Пирогова 9, Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8523-5420

ПАЦИФІЗМ У СОЦІАЛЬНОМУ ВЧЕННІ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Вступ. Нова соціальна доктрина Вселенського патріархату, запропонована в 2020 році, передбачає як ідеал повну відмову від усіх форм насилля та є яскравим документом сучасного християнського ненасильницького спротиву теорії та практикам глобалізованого капіталізму. Нове бачення культури радикальної солідарності та повної відмови від усіх форм насилля було створене в межах сучасної постмодерної православної теології, а потім стало надбанням офіційного соціального вчення, однак було прийняте частково. **Мета та завдання.** Аналіз основних рис соціального вчення Вселенського патріархату щодо війни та миру, а також виявлення коренів цього вчення в сучасній православній теології. Розкриття актуальності соціального вчення Вселенського патріархату щодо війни та миру, порівняння цих концепцій із соціальними доктринами інших церков щодо цієї тематики, а також із сучасними богословськими концепціями насилля та миру. **Методи та результати дослідження.** З огляду на мету та завдання статті формується її методологічна база, що представлена герменевтичним та компаративним методами. На ідеях сучасної православної теології доби постмодерну засновані теорії соціального вчення Вселенського патріархату про мир як гармонійну єдність різноманіття, про миротворчість як першу рису християнської ідентичності, про повну легітимність лише ненасильницького спротиву злу, про необхідність відмови від смертної кари, про можливість застосування євангельських заповідей як в особистому моральному житті, так і у соціальній активності громад. Разом із тим це соціальне вчення відрізняє визнання можливості та необхідності правового обмеження зла та спротиву злу на війні. Радикальні миротворчі принципи соціального вчення Вселенського патріархату є аналогічними до положень про війну та мир із компендіуму соціальної доктрини католицької церкви. Нове соціальне вчення Вселенського патріархату надає гуманістичну інтерпретацію значення норм канонів, що застосовуються до воїнів і поліцейських, які вимушено застосували насилля. У цілому соціальне вчення Вселенського патріархату стало новим етапом у розвитку православного персоналістичного гуманізму та теорії миротворчості.

Ключові слова: соціальне вчення Православної церкви, сучасна теологія, теологія миру, моральна теологія.

Вступ. Нова соціальна доктрина Вселенського патріархату, запропонована в 2020 році [4], передбачає як ідеал повну відмову від усіх форм насилля та є яскравим документом сучасного християнського ненасильницького спротиву теорії та практикам глобалізованого капіталізму. Нове бачення культури радикальної солідарності та повної відмови від усіх форм насилля було створене у межах сучасної постмодерної православної теології, а потім стала надбанням офіційного соціального вчення. Переваги та недоліки теології радикалізованої любові та теорій про абсолютну відмову від насилля ще не були осмислені у критичній літературі, так само як важливі відмінності між постмодерною православною теологією та соціальним вченням Вселенського патріархату у проблематиці ставлення до насилля.

Сьогодні перш за все заслуговують на увагу інтерпретації нового соціального вчення Вселенського патріархату, що запропоновані Іоанном Хриссавгісом [8], що очолював богословську комісію із створення документу «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви». Згідно із цим богословом нова соціальна доктрина є відповідями аутентичної традиції на численні виклики і проблеми, які стоять перед християнами сьогодні. Кирил Говорун дав іншу інтерпретацію нової соціальної доктрини Вселенського патріархату, наголошуючи на тому, що вона не відображає усього спектру поглядів кліриків та мирян минулого і сьогодні, є лише голосом православного лібералізму з притаманною його обмеженістю, яка знайшла свій вияв навіть у мові документу, який створений з використанням множини концептів християнського персоналізму 1960-х років [3]. Перрі Хамаліс та Деметріос Харпер обговорили вчення соціальної доктрини про війну та мир, дійшовши висновку, що будь-яке насилля та війна несуть численні негативні наслідки, тоді як мир є умовою для гармонійного розвитку [1]. При цьому військові розглядаються як гідні всілякої поваги, як такі, що не можуть принижуватися через власне служіння [1].

Метою статті є аналіз основних рис соціального вчення Вселенського патріархату щодо війни та миру, а також виявлення коренів цього вчення в сучасній православній теології. Основні **завдання** полягають у розкритті актуальності соціального вчення Вселенського патріархату щодо війни та миру, порівняння цих концепцій із соціальними доктринами інших церков щодо цієї тематики, а також із сучасними богословськими концепціями насилля та миру.

Методи дослідження. З огляду на мету та завдання статті формується її методологічна база, що представлена герменевтичним та компаративним методами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно соціальне вчення Православної церкви передбачало визнання за головний принцип своєї побудови уявлення про симфонію між церквою і державою. Також останнім часом виникали численні пропозиції про необхідність симфонії між церквою і нацією, між церквою і громадянським суспільством. Унаслідок визнання основоположного значення симфонії стало нормативним уявлення про пріоритет колективного над особистим. Як окрема особа, православний вірний був покликаний до служіння церкві та світській спільноті (інституції), з якою церква має відносини «симфонії». Унаслідок таких уявлень виникали різні способи легітимізації правового і навіть позаправового насилля держави чи спільноти над особистістю. Звичайно, що усі такі легітимізації насилля цілого над індивідуальним виправдовувалися інтересами особи, яка просто не до кінця розуміє власні високі потреби і своє справжнє покликання. Вимоги підкорення вищим цінностям, вимоги радикальної жертвності особливо яскраво проявлялися під час осмислення проблематики війни, коли соціальна доктрина пропонувала парадоксальну логіку: особистість мала усім жертвувати заради любові до спільноти та інших її членів, але при цьому усе одно була особисто винною у разі вбивств ворогів та вчинення інших порушень декалогу за наказом влади. Оскільки у православ'ї не існувало теорій шахідизму як в ісламі чи вчення про справедливую війну як у католицизмі, завжди особисто воїн (принаймні за канонами) мав пройти через очищення від гріха вбивства, мав бути відлученим від причастя на три роки після повернення з війни. Явна негуманність такого підходу, коли церква вимагає крайньої самопожертви, але при цьому не підтримує воїна після настання наслідків виконання такої вимоги, створювала ситуацію кризи моральної свідомості у православних. Лише сповідання крайнього пацифізму як загальної світоглядної позиції, неприйняття усіх форм насилля, боротьба з усіма видами дискримінації тощо створили в соціальному вченні Вселенського патріархату послідовну доктрину загального миру як способу життя та етичної вимоги, яка майже не має виключень.

Сучасна православна теологія з 1960-х років постійно підкреслює цінність різноманіття, особистої унікальності, безпосереднього чуттєвого досвіду. Єдність та спільнотність як виразники традиції, раціональність та систематичність як властивості богослов'я перестають бути самоцінними. Більше того, богослови наголошують на абсолютній цінності відмінності та дистанції. Апофатика починає розумітися як виразник містичного переживання унікальної цін-

ності іншого, переживання його таємничої іншості. Традиційне для античного, середньовічного і модерного світоглядів переважання цінності єдності приводило до того, що цінності різноманіття, унікальності, сингулярності, особистості були фактично в тіні. Сучасна православна теологія, навпаки, підкреслює цінність особистого і різноманітності як виразу особистого. Основною причиною насилля у минулому та сьогодення православна теологія початку ХХІ століття називає прагнення до встановлення одноманітності та однорідності. У соціумі, як і всякій створеній реальності, різноманіття у його проявленості характеризується як краса, яку має захищати мир.

Компендіум соціального вчення Католицької церкви описує мир у соціумі та між народами як дар Божий та плід зусиль людей, але цей соціальний та міжнародний мир є подобою миру, який є властивістю Бога. «Мир – не лише Божий дар людині та людський план, що відповідає Божому задуму, а й, насамперед, основна характеристика Бога» [5, с. 299]. Компендіум соціального вчення Католицької церкви заперечує можливість справедливої війни, констатує, що завжди негативні наслідки війн переважають, ведуть до нових хвиль насилля у подальшій історії. Миротворчість є благословенною. Вимушена оборонна війна є виправданою, але її легітимність є обмеженою. Повністю схвалюються лише активні військові дії у випадку боротьби з тероризмом. Також соціальне вчення Католицької церкви вимагає від вірних та усіх людей доброї волі значних зусиль миротворництва всередині національних спільнот, розділених конфліктами, допускаючи насильницькі дії проти тиранії тільки якщо склалися цілий ряд конкретних умов, які легітимізують революцію. Прагнення до обмеження насилля і до необмеженості миротворництва розвивається все більше у соціальному вченні папи Франциска, який наголошує на необхідності повного втілення євангельських ідеалів загальної любові, радикальної гостинності, соціального братерства [2].

Декларація «За життя світу», в якій Вселенським патріархатом пропонується нове соціальне вчення для православ'я, також розуміє мир як щось принципово більше, ніж просто відсутність війни чи конфлікту. «Мир для Церкви – це щось більше, ніж стан перемир'я, з легкістю нав'язаний жорстокому за своєю природою світові. Радше це – справжнє розкриття глибинної реальності творіння, яким його бажає Бог і яким Він його замислив у Своїй передвічній раді. Це відновлення творіння в його істинній формі, хоча й часткове. Істинний мир – це сама присутність Бога серед нас» [4, с. 44]. Такий справжній мир характерний для внутрішнього життя святих та для їх діяльності. Бути миротворцями – це реалізовувати загальнолюдське покликання до святості.

Декларація наполягає на необхідності християнського пацифізму ще більш радикально, ніж католицька соціальна доктрина. Це безпосередньо пов'язано з такою оцінкою насилля: «Ніщо так не суперечить волі Бога щодо істот, створених за Його образом і подобою, як насильство людини над людиною, і немає більшого блюзнірства, ніж організована практика масових убивств. Будь-який вияв людського насильства в певному сенсі є повстанням проти Бога і створеного Ним порядку» [4, с. 42]. Звичайно, що при таких принципах важко заявити, що війну чи насилля можна якось виправдати. Декларація формує загальне правило, виходячи з усвідомлення радикальної близькості кожної особистості з усіма представниками людства. «Кожен акт насильства проти іншої людини – це, насправді, насильство над членом власної родини, а вбивство, навіть коли його не можна уникнути, – це вбивство власного брата чи сестри» [4, с. 43]. У декларації «За життя світу» заперечується навіть право держави на вбивство. «Тією мірою, якою насильство підтримує, захищає чи збагачує наше життя – навіть якщо його чинить держава від нашого імені без нашого відома – ми беремо участь у гріху Каїна. Зрештою, можна справедливо стверджувати, що насильство – це гріх *par excellence*» [4]. Звичайно у святоотцівській традиції переважним гріхом називалося самолюбство, а не насилля. Це пов'язано з індивідуальним, а не соціальним розумінням гріха. Радикальне заперечення саме насилля стало центральним для християнської теології доби постмодернізму після праць Рене Жирара. Останній, при аналізі антропологічних коренів феномену насилля, виявив, що періодичне або постійне насилля звичайно легітимізувалося релігійним світоглядом, а у християнстві вперше

релігія стала на сторону жертви. Тому намагання легітимізувати насилля суперечить самій ідентичності християнства. Сучасний православний богослов Д. Гарт пов'язує наявне сьогодні соціальне насилля із модерним прагненням до величного панування та постмодерним прагненням до ігрової деструкції [7]. Звичайно, ці прагнення існували в історії людства завжди, але для цих світоглядних тенденцій (модерну і постмодерну) вони найбільш характерні, відверто проявляючи власну суть з часів Ніцше. Гарт вважає, що плекання краси персональних відносин як мирне збереження гармонійного різноманіття існуючого має бути завданням для всього людства, але перш за все – для усіх християн. Очевидно, що у сьогоднішньому насиллі все ще є розповсюдженим, і актуальною є проблема легітимності насилля у відповідь. Традиційні християнські уявлення про допустимість насилля заради уникнення більшого зла, розповсюджені у якості розвинутих теорій від вчення Августина про справедливую війну до тверджень християнського реаліста Рейнхольда Нібура про виправдання міжнародної боротьби проти міжнародної тиранії, повністю заперечуються Гартом та практично всіма іншими впливовими західними православними богословами сьогоднішнього дня. Шлях, який пропонує Гарт обирати перед обличчям соціального насилля – це ненасильницький спротив та сповідування християнства як релігії миру в риторичному свідченні про вищі духовні цінності. Надання великого значення риторичному свідченню та ненасильницькому спротиву як знаковій системі, що включена у цю риторичну пов'язані з уявленнями Гарта про те, що людина є тим, що вона говорить і як говорить. Риторика миру перед обличчям деструктивних викликів сьогоднішнього дня має конституювати ідентичність православних вірних та православних спільнот.

Досягнення християнських ідеалів у соціальному житті при сповідуванні такої позиції пацифізму є практично неможливим, оскільки реальні обставини соціальної дійсності часто настільки трагічні, що пацифізм привів би виключно до більшого зла та соціальної деструкції. Тому не дивно, що декларація після засвідчення бажаності саме абсолютного пацифізму раптово повертається до деяких елементів християнського реалізму та благословення спротиву злу силою, що теж повністю відповідає православній традиції. У цілому слід зазначити, що декларація ігнорує традиційне патристичне вчення про моральний вибір та його обмеженість. Так, Максим Сповідник [6] говорить, що необхідно розрізняти як перший етап розвитку людяності стан виникнення людської природи, коли свобода людини, у тому числі – свобода морального вибору ще не діє. Другий етап – це стан вибору добра і зла, коли людина або схиляється до пристрастей, серед яких одна із впливових – пристрасть до насилля або ж за допомогою Бога творить добро, зростаючи у особистій свободі. На цьому етапі підтримання миру є завданням аскетичним для особистості та завданням спільнотним для церковного і світського соціумів. Особливу відповідальність за реалізацію миру в спільноті несуть очільники спільнот та монархи. Третій етап розвитку людяності – це святість, стан обоження, в якому людина досягає надприродного миру і спокою, які є чистим даром благодаті для всіх, хто цього дару гідний. Гідність чи негідність визначається, виходячи з результатів другого етапу розвитку людяності. І навіть не усі, хто виявився гідним, відразу будуть отримувати надприродний стан миру, оскільки особисте відношення Бога до кожної людини може включати різноманітні плани. Так чи інакше, але мир, який мали святі, – це особливий дар благодаті, якого можна бажати, але який на етапі розвитку звичайного людського життя для особистості недоступний: у звичайному житті мир, за який бореться особистість є чимось меншим, ніж мир, який мали святі, хоча у цьому мирі теж є певна присутність Бога, як і визнає Максим Сповідник. Таким чином, коли декларація визнає мир святих як життєвий ідеал для церковної і навіть світської соціальної дійсності [4, с. 44], то маємо справу з деяким перебільшенням. Не можна у звичайних ситуаціях політичної та військової боротьби пропонувати приклади святих князів Бориса і Гліба як взірці для наслідування як це робить декларація, оскільки така приреченість на мучеництво завжди має бути наслідком особливого благодатного покликання, а не нормою загальнохристиянської моралі. Ігнорування окремішності від стану святості звичайного для всіх людей стану набуття чеснот, коли є вибір та боротьба – ось причина появи радикальної колізії, коли декларація вимагає повного пацифізму та визнає можливість і моральну легітимність спротиву злу

силою. «Церква усвідомлює, що вона не може передбачити всіх неочікуваних обставин, на які людям або народам доводиться реагувати в той чи інший момент, і що в занепадомому і роздробленому світі бувають періоди, коли не існує виключно мирних засобів плекати мир для всіх. Беззастережно засуджуючи всілякого роду насильство, вона, однак, визнає трагічну необхідність того, щоб окремі особи, спільноти або держави використовували силу для захисту себе та інших від безпосередньої загрози насильства. Так, дитина, що зазнає насильства від члена сім'ї, жінка, яка потерпає від брутального поводження чоловіка, законослухняний громадянин, на якого жорстоко напали, перехожий, який став свідком домагання, спільнота або народ, що зазнали агресії з боку безжального завойовника, можуть, у міру власної віри і любові, вирішити захистити себе та ближнього від насильників. Самооборона без злоби може бути виправданою, і захист пригноблених від гнобителів часто є моральним обов'язком; але іноді, як це не трагічно, ні одне, ні інше неможливе без розумного застосування сили. У таких випадках необхідні молитва й розважливність, а також щирі зусилля, спрямовані на досягнення примирення, прощення і зцілення. До того ж, Православна Церква визнає й підтверджує обов'язок законної влади захищати вразливих, запобігати насильству й обмежувати його, а також сприяти миру між людьми і між народами» [4, с. 45]. Усі ці роздуми є реалістичним визнанням необхідності застосування в соціумі правового, а іноді – і неправового насилля. Звичайно, декларація закликає уникати надмірного застосування сили та пропонує вдаватися до насилля, навіть правового, виключно як до останнього засобу. Також декларація використовує принципи християнського реалізму в ставленні до правового і неправового насилля для запобігання очевидного зла і насилля у випадку воєнних дій [4, с. 46]. А саме декларація визнає, що Православна церква в історичному бутті не наполягала на повному пацифізмі, підтримувала воїнів, і, не маючи теорії справедливої війни, завжди пропонувала певні моральні принципи, які б регулювали легітимне насилля та надавали перспективу миру. Зокрема, декларація закликає уникати під час військових дій насилля щодо мирного населення, оскільки таке насилля, навіть застосоване законною владою з використанням передових технологій, фактично виявляється терором та не може бути легітимним. Реалії військових дій у країнах Близького Сходу підтверджують своєчасність і правильність таких пропозицій щодо захисту мирного населення.

Також декларація говорить про необхідність духовного оновлення після військових дій або поліцейського застосування насилля, навіть якщо усі ці дії були морально легітимними та керувалися лише усвідомленням обов'язку і готовністю до самопожертви ради ближнього і любові до людей [4, с. 47]. Соціальне вчення Вселенського патріархату намагається інтерпретувати саме як певну практику антропологічно-духовної віднови та духовно-психологічної реабілітації ті норми канонів, які передбачають тимчасове утримання від причастя воїнів, що повернулися з війни. Декларація свідчить: «Навіть у тих рідкісних ситуаціях, коли застосування сили не заборонено безумовно, Православна Церква все ж бачить потребу в духовному й емоційному зціленні взаємин між усіма причетними до нього. Незалежно від того, потерпає людина від насильства або чинить його, і незалежно від причини, шкода завдається всій особі, неминуче зачіпаючи її стосунки з Богом, ближнім і творінням. З огляду на це свт. Василій, наприклад, радив воїну, що вбив людину під час оборонної війни, хоча сам він і не є навмисним «убивцею», все ж утриматися від Євхаристії на обмежений термін і прийняти покайну дисципліну, бо він «має нечисті руки». Чимало жертв нападів, а також багато військовослужбовців, поліцейських та осіб, які вчинили насильство, свідчать, що цей досвід є духовно руйнівним і, відтак, глибоко підриває їхню спроможність до віри, надії та любові. Церква страждає разом з усіма такими людьми, молячись про зцілення і спасіння всіх «недужих, знеможених та поневолених» (Божественна літургія св. Йоана Золотоуста). Православна Церква ніколи не має припиняти служіння духовного зцілення як тим, хто став жертвою насильства, так і тим, хто його застосував». Таким чином, соціальна доктрина намагається уникати розуміння утримання від причастя воїнів, які могли на війні вчинити вбивство, як лише ритуальної норми. Йдеться про необхідність цілісної реабілітації особистості, до якої церква має бути залучена. Вся реабілітація військових, поліцейських та інших осіб, що вчинили легітимне насилля, розглядається

як частина соціальної терапії церкви відносно світу, сповненого страждань і насилля. Але із тексту декларації не ясно, чим саме може бути і повинна бути така соціальна терапія, оскільки мова йде лише про те, що церква молиться за всіх постраждалих від самого факту застосування насилля і намагається відновити відносини людини з Богом. Очевидно, що подолання ритуалістичного ставлення до практики відлучення військових від причастя після здійснення ними актів легітимного насилля, є частиною християнського реалізму в ставленні до соціального насилля взагалі та до насилля на війні зокрема. Але ця прогресивна позиція потребує власного повноцінного розвитку.

Поза увагою декларації не могло залишитися питання про ставлення церкви до смертної кари. Розглядаючи цю тематику, документ «За життя світу» повертається до радикально-ідеалістичних поглядів на насилля і заперечує право державної влади на застосування такого роду покарань. Декларація надає розлогу аргументацію на користь тези про недопустимість смертної кари. «Православна Церква відкидає смертну кару і робить це з вірності Євангелію і прикладу Апостольської Церкви. Вона дотримується законів прощення і примирення як головних імперативів християнської культури, постійно вказуючи на потенціал і обітницю преображення у Христі. Вона наполягає на обов'язку всіх урядів обмежувати насильство всіма можливими способами. Оскільки смертна кара є відплатою злом за зло, її не можна вважати добродесною або навіть терпимою практикою. І хоча дехто намагається виправдовувати її як вираз співмірної справедливості, християни не повинні погоджуватися з такою логікою. У Євангеліях Христос неодноразово відкидає сам принцип пропорційності. Він вимагає від Своїх послідовників дотримуватися правила прощення, яке не лише перевершує вимоги «природної» справедливості, але навіть залишає осторонь гнів Закону на користь його ж власної, глибшої логіки милосердя (як у випадку жінки, заскоченої в перелюбі)» [4, с. 48]. На підкріплення цієї аргументації декларація детально згадує усі патристичні свідчення про заборону християнам перших століть вступати у військо, щоб уникнути ризику вчинити вбивство і подібні заяви щодо неможливості брати участь у соціальних відносинах, які б не були побудовані для християн на уникненні насилля з їх боку. Також стверджується, що відоме нагадування у посланні до Римлян про владу «носіїв меча», тобто поліції заради покарання зла, не є заохоченням до такого покарання від володарів-християн, а має на увазі лише необхідність поваги до законної влади з боку християн, які самі мають від такої влади, пов'язаної з насиллям, відмовлятися. Оскільки християнський реалізм, особливо у його варіанті, пропонованому Рейнхольдом Нібуром, наголошував на тому, що євангельські норми є лише ідеалами, що вказують на гріховність людини, а у реальному житті необхідно користуватися практичними нормами, які мають зменшувати зло і примножувати добро залежно від соціального контексту, то декларація «За життя світу» вказує на можливість і необхідність безпосереднього застосування норм Нагірної проповіді до особистого і соціального життя. Дуже радикально декларація заявляє, що «серед Отців переважала думка, що Нагірна проповідь, яка забороняє відплату, встановлює для християн стандарт поведінки як в особистій, так і в суспільній царинах». Звичайно, що таке твердження є занадто радикальним, оскільки велика кількість представників патристики визнавала необхідність розрізнення особистої моралі, яка має ґрунтуватися на євангельських заповідях та суспільної морально-правової свідомості, яка має орієнтуватися на природний закон. Декларація не згадує про природний закон та можливість його застосування для вирішення питання про легітимність смертної кари. Покарання на смерть за злочини, які заподіяли втрату життя та інші важкі злочини, у декларації трактується як відступлення від християнської моралі саме тому, що ця остання визнається як повністю тотожна до євангельської моралі, що для патристичної традиції все-таки є явним перебільшенням.

Підсумовуючи рефлексії щодо проблем війни, миру і насилля, декларація «За життя світу» звертається до переваг миру як цілком очевидних, і до обов'язку християн бути миротворцями на практиці у щоденній діяльності як до частини самої ідентичності вірних [4, с. 49]. «Для православних християн шлях миру, діалогу й дипломатії, прощення і примирення завжди кращий від застосування насильства, страти, поліцейської або військової сили.

Найвищий вияв християнської святості у відповідь на насильство, мабуть, можна побачити в тих, хто день у день прагне до порозуміння та поваги між людьми, до запобігання конфліктам, возз'єднання тих, кого розлучили, пошуку економічних і соціальних механізмів пом'якшення проблем, що часто призводять до насильства, а також у тих, хто підтримує страждених і маргіналізованих». У цьому підсумку бачимо те саме намагання приписати сьогоднішньому стану християн властивість святості. І вже на основі покликання жити як святі для християн само собою вважається найпершою рисою їх ідентичності миротворчість [4]. Характерними для сьогодення є підкреслення значення діалогу як конкретного шляху реалізації миротворчості.

Висновки. На ідеях сучасної православної теології доби постмодерну засновані теорії соціального вчення Вселенського патріархату про мир як гармонійну єдність різноманіття, про миротворчість як першу рису християнської ідентичності, про повну легітимність лише ненасильницького спротиву злу, про необхідність відмови від смертної кари, про можливість застосування євангельських заповідей як у особистому моральному житті, так і у соціальній активності громад. Разом із тим це соціальне вчення відрізняє визнання можливості та необхідності правового обмеження зла та спротиву злу на війні. Радикальні миротворчі принципи соціального вчення Вселенського патріархату є аналогічними до положень про війну та мир із компендіуму соціальної доктрини католицької церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fr. Perry Hamalis & Fr. Demetrios Harper (2020). Join the Conversation: For the Life of the World. War and Peace. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=0vcL9UA40Hs&t=566s>.
2. Fratelli tutti. Енцикліка всі брати (брати і сестри) Святішого отця Франциска про братерство і суспільну дружбу. Львів : Єзуїти в Україні, 2020. 125 с.
3. Відеокурс навколо документу 'За життя світу': дяк. М. Денисенко, О. Філоненко, архім. К. Говорун 2020. URL : <http://www.ethos.org.ua/za-gittja-svitu/>.
4. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви 2020. URL : https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA.
5. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. Київ : Кайрос, 2008. 549 с.
6. Максим Исповедник. Амбигвы. Москва : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2006. 464 с.
7. Харт Д. Красота бесконечного. Эстетика христианской истины. Москва : ББИ, 2010, xviii + 673 с.
8. Хриссавгіс, Й 2020. Православна Церква й соціальне вчення. URL : <http://oou.org.ua/2020/03/27/shho-diznayemosya-za-zhyttya-svitu-sogodni-media-opublikuyut-dokument-prokerivni-pryncyzy-pravoslavnoyi-czerkvy-u-suchasnomu-sviti/>.

REFERENCES

1. Fr. Perry Hamalis & Fr. Demetrios Harper (2020). Join the Conversation: For the Life of the World. War and Peace. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=0vcL9UA40Hs&t=566s>.
2. Fratelli tutti. Entsyklika vsi braty (braty i sestry) Svyatishoho ottsya Frantsyska pro braterstvo i suspil'nu druzhbu (Encyclical letter Fratelli tutti of the Holy Father Francis On fraternity and social friendship). – L'viv: Yezuyity v Ukraini, 2020. – 125 s.
3. Videokurs navkolo dokumentu 'Za zhyttia': dyiak. M.Denysenko, O.Filonenko, archim. K. Hovorun (Video course around the document 'For the life of the world': deac. M. Denysenko, O. Filonenko, archim. C. Hovorun) 2020. Dostupno: <http://www.ethos.org.ua/za-gittja-svitu/>.
4. Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnoho etosu Pravoslavnoi Tserkvy (For the life of the world. On the way to the social ethos of the Orthodox Church) 2020. Dostupno: https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA.

5. Kompendium Sotsial'noyi doktryny Tserkvy (Compendium of the Social Doctrine of the Church). – К. : Kayros, 2008. – 549 s.
6. Maximus the Confessor. Ambigua / Maximus the Confessor. – М.: Institute of Philosophy, Theology and History of St. Thomas, 2006. 464 p.
7. Khart D. Krasota beskonechnogo. Estetika khristianskoy istiny (The Beauty of the Infinite. Aesthetics of Christian Truth) /Devid Khart.. – М. : BBI, 2010, xviii + 673 с.
8. Chryssavgis, J 2020. Pravoslavna Tserkva i sotsialne vchennia (The Orthodox Church and social doctrine.). Dostupno: <http://oou.org.ua/2020/03/27/shho-diznayemosya-za-zhyttya-svitu-sogodni-media-opublikuyut-dokument-pro-kerivni-pryncypy-pravoslavnoyi-czerkvy-u-suchasnomu-sviti/>.

Gulyamov Bogdan Svyatoslavovich

Postgraduate Student at the Department of Theology and Religious Studies
National Pedagogical Drahomanov University
9 Pirogova str., Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-8523-5420

PACIFISM IN THE SOCIAL DOCTRINE OF THE CONSTANTINOPLE PATRIARCHATE

Introduction. *The new social doctrine of the Ecumenical Patriarchate, proposed in 2020, provides as an ideal complete rejection of all forms of violence and is a clear document of modern Christian nonviolent resistance to the theory and practices of globalized capitalism. A new vision of a culture of radical solidarity and complete rejection of all forms of violence was created within the framework of modern postmodern Orthodox theology, and then became the property of official social teaching, but was partially accepted. Given the **purpose** and **objectives** of the article, its methodological basis is formed, which is represented by hermeneutic and comparative methods. Theories of the social doctrine of the Ecumenical Patriarchate about peace as a harmonious unity of diversity, about peacemaking as the first feature of Christian identity, about the full legitimacy of only nonviolent resistance to evil, about the need to renounce the death penalty, about the possibility of applying personal moral life and social activity of communities. At the same time, this social doctrine distinguishes between the recognition of the possibility and necessity of the legal restriction of evil and the resistance of evil in war. The radical peacekeeping principles of the social doctrine of the Ecumenical Patriarchate are similar to the provisions on war and peace from the compendium of the social doctrine of the Catholic Church. The new social doctrine of the Ecumenical Patriarchate provides a humanistic interpretation of the meaning of the norms of the canons applicable to soldiers and police officers who have been forced to use violence. In general, the social doctrine of the Ecumenical Patriarchate was a new stage in the development of Orthodox personalist humanism and the theory of peacemaking.*

Key words: *social doctrine of the Orthodox Church, modern theology, theology of peace, moral theology.*